Vereniging 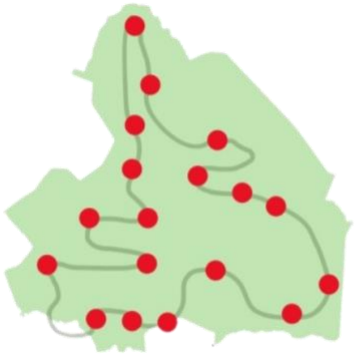 Drentse voedselbossen

Hoe om te gaan met voedselbossen

Een advies voor gemeenten, provincie en andere overheden

April 2025

Opgesteld door: Femmeke Huigens,
Voedselbos Loket

Inhoudsopgave

Inleiding **3**

Leeswijzer **4**

Hoe om te gaan met voedselbossen in het landelijk gebied **4**

Bestemming *4*

Agrarisch met waarden *5*

Archeologie *5*

Wat is een voedselbos **6**

Een voedselbos is: *6*

Voedselbossen als landbouwkundige activiteit *6*

Voedselbossen als natuurontwikkeling *7*

Biodiversiteit *7*

Systeemondersteunend plantmateriaal *8*

Exoten en invasieve soorten *8*

Handreikingen n.a.v. landelijk en provinciaal beleid. **9**

Gewascode 1940 ..... *9*

Ecosysteemdiensten *9*

Bomen kappen *9*

Bomen- en bossenstrategie. *10*

Gemeentelijke overwegingen Ruimtelijke Ordening **10**

Bestemming wonen *10*

Agrarische bestemmingen *10*

Bedrijfsmatig of hobbymatig voedselbos *11*

Bestemming natuur *11*

Bestemming landschapsgrond *11*

Landschappelijke en cultuurhistorische waarden *11*

Waarde Archeologie *12*

Waarom dit document **13**

Wat is de waarde van dit advies **13**

Verwijzingen: **14**

Inleiding

Voedselbossen kennen een ongekende populariteit. Zeker sinds corona is de behoefte aan een meer zelfvoorzienend leven, duurzaamheid en gezonde, lokaal geproduceerde voeding toegenomen. Voedselbossen zijn een verbindende schakel in deze thema's en door het ontwikkelen van voedselbossen wordt gelijktijdig aan verschillende opgaven gewerkt. Denk hierbij aan thema's als gezondheid, circulaire economie en korte ketens, biodiversiteit en CO-2 opslag, stikstof, opwarming van de aarde.

Voedselbossen kennen een ongekende populariteit. Zeker sinds corona is de behoefte aan een meer zelfvoorzienend leven, duurzaamheid en gezonde, lokaal geproduceerde voeding toegenomen. Voedselbossen zijn een verbindende schakel in deze thema's en door het ontwikkelen van voedselbossen wordt gelijktijdig aan verschillende opgaven gewerkt. Denk hierbij aan thema's als gezondheid, circulaire economie en korte ketens, biodiversiteit en CO-2 opslag, stikstof, opwarming van de aarde.

Tegelijkertijd brengt de ontwikkeling van voedselbossen vragen met zich mee. De term 'voedselbos' zelf roept al vragen op. Gaat het hierbij om voedselproductie (landbouw) of om bosontwikkeling (bosbouw of natuur). En is sprake van gewasteelt of van houtopstanden? En zal de opgaande begroeiing tijdelijk worden aangeplant of permanent?

Aan het Voedselbos Loket (Vereniging Drentse Voedselbossen) is gevraagd een advies te schrijven hoe gemeenten, provincies en waterschappen om zouden kunnen gaan met de vragen van inwoners, bedrijven en overheden. In deze notitie is dit advies verwoord. Het advies kan dienen als leidraad voor beleid, een toetsingskader of een schrijven naar inwoners en vindt hopelijk ook zijn plek in de te ontwikkelen omgevingsplannen. Het loket kan desgewenst ondersteunen bij de uitwerking of vertaling naar de eigen organisatie.

Leeswijzer

Dit schrijven begint met puntsgewijze opsomming van het advies van het Voedselbos Loket (Vereniging Drentse Voedselbossen). Daarna zullen alle punten verder worden uitgewerkt. De bronvermelding is telkens in de uitwerking opgenomen, met betreffende hyperlinks. Het einde van het document bevat een overzicht van alle bronvermeldingen.

Hoe om te gaan met voedselbossen in het landelijk gebied

Het Voedselbos Loket adviseert om op de volgende wijze naar voedselbossen te kijken.

Bestemming

1. Voedselbossen zijn een agrarische activiteit, passend op gronden met een agrarische bestemming;
2. Voedselbossen hebben een gewascode (RVO Gewascodelijst, 1940) en zijn vanaf 2025 opgenomen in de lijst van ecosysteemdiensten.;
3. Agrarische activiteiten kunnen bedrijfsmatig en hobbymatig worden uitgevoerd;
4. Hobbyboeren en agrariërs zijn verplicht om vanaf 3 hectare hun activiteit te registreren in de GLB. Kleinere percelen mogen ook worden ingetekend;
5. Voedselbossen passen niet op gronden met een bestemming natuur;
6. Voedselbosplanten in natuurgebieden of bestaande bossen kunnen kansrijk zijn wanneer ze de soortenrijkdom vergroten;
7. Het is niet wenselijk om een bestaand, gezond bos te kappen ten behoeve van een voedselbos;
8. Het is voor de ontwikkeling van een succesvol voedselbos niet noodzakelijk om open water (poelen, wadi's etc.) aan te leggen of te draineren met drainagebuizen;
9. Het is wenselijk wanneer voedselbossen kleiner dan 0,5 hectare én grenzend aan het woonperceel zouden worden vrijgesteld van vergunningplicht, mits rekening wordt gehouden met specifieke landschappelijke waarden;
10. We spreken voor de ruimtelijke ordening van een voedselbos, wanneer het een oppervlakte beslaat van minimaal 0,5 hectare en wanneer

minimaal 4 vegetatielagen worden aangeplant, waaronder in ieder geval de kroonlaag (hoge of lage kroon).

Agrarisch met waarden

Voor alle landschappelijke en cultuurhistorische waarden geldt: het advies is om voedselbos toe te passen, waarbij het ontwerp zo is gemaakt dat het de landschappelijke en cultuurhistorische waarden versterkt. Dit kan bijvoorbeeld door het aanleggen van voedselbos-randen die de structuur van de es versterken, de loop van de beek accentueren of de lijnenstructuur van veenontginningen versterkt.

Archeologie

Bij de aanplant van bomen in een voedselbos worden plantgaten gemaakt die zelden dieper zijn dan 30 cm (1,5 spa diepte)

Voedselbossen worden aangeplant met de bedoeling te oogsten *van* de plant en niet om de plant zelf te oogsten. In een voedselbos zullen bomen niet worden gerooid.

Bomen wortelen oppervlakkig. De meesten bomen wortelen niet dieper dan 50 cm, alleen penwortelaars wortelen dieper. Dat zijn notenbomen (eik, beuk, tamme kastanje, walnoot) en paw-paw. In de meeste gevallen groeit de penwortel echter niet meer verder de diepte in, wanneer de boom verplant is (dus alleen ter plaatse gezaaide penwortelaars maken daadwerkelijk een penwortel).

Wat is een voedselbos

In 2020 is de *green deal voedselbossen* opgesteld, waarin de minister van (toen nog) LNV, een aantal provincies en de stichting Voedselbosbouw Nederland de definitie van een voedselbos als volgt heeft geformuleerd:

Een voedselbos is:

- Een door mensen ontworpen productief ecosysteem;
- Naar het voorbeeld van een natuurlijk bos, met een hoge diversiteit aan meerjarige en/of houtige soorten. Bestaande uit minimaal een kroonlaag (hoge of lage) en 3 aanvullende lagen;
- Waarvan delen van planten, struiken en bomen voor de mens als voedsel dienen;
- Met een robuuste omvang, d.w.z. een oppervlakte van minimaal 0,5 hectare.

Deze definitie is opgenomen door de RVO in het toekennen van de gewascode 1940 en het omschrijven van de ecosysteemdienst 'voedselbos'

Voedselbossen als landbouwkundige activiteit

Voedselbossen kunnen gezien worden als een landbouwkundige activiteit. Daar is een aantal argumenten voor te geven:

- Het gaat om productie van voedsel en aanvullende gebruikselementen (hout, zeep, kleurstof etc.);
- Voedselbossen zijn een menselijke activiteit;
- Om uit voedselbossen te kunnen eten (voedsel voor de mens) moet gebruik gemaakt worden van veredelde soorten die passen in de regionale omstandigheden. Dit in analogie met andere vormen van voedselproductie (landbouw).
- Voedselbossen bootsen de ontwikkeling van natuurlijke bossen na, maar zijn geen natuurontwikkeling. In een voedselbos is altijd

(beperkt) menselijke inmenging in de vorm van voorbereiding van de bodem, geplande en gereguleerde aanplant, aanplant van gekweekte en geënte bomen (geen zaailingen), beheer en onderhoud, oogst.

Voedselbossen als natuurontwikkeling

Voedselbossen zouden vanwege de definitie (ad 2) niet gezien moeten worden als natuurontwikkeling, maar kunnen natuurontwikkeling wel versterken of ondersteunen. Voedselbossen kunnen worden ingezet in de overgang van natuurgebieden naar landbouw/bebouwing/bedrijventerreinen. Tegelijkertijd zouden de principes van voedselbossen wel goed toegepast kunnen worden in natuurgebieden. In voedselbossen wordt een grote diversiteit van bomen, struiken en planten aangeplant in verschillende gelaagdheid. Dit kan de gezondheid van natuurgebieden ten goede komen.

Biodiversiteit

In voedselbossen kan de biodiversiteit toenemen. Kenmerkend van een voedselbos is de grote diversiteit aan bomen, struiken en onderbeplanting. Door een grote diversiteit boven de grond aan te planten, ontstaat ook een grotere diversiteit aan bodemleven onder de grond. Diverse plantenfamilies werken samen met diverse bacteriën- en schimmelfamilies. Dit kan de gezondheid van de bodem ten goede komen, wanneer deze alle mineralen bevat die in potentie voor de plant beschikbaar kunnen zijn.

Zowel de WUR als de universiteit van Leuven initieert onderzoek naar de mate van biodiversiteit in voedselbossen t.o.v. die in gezonde natuurgebieden. Die onderzoeken wijzen uit dat de biodiversiteit in voedselbossen op zijn minst even hoog is als in gezonde natuurgebieden. Het meest bekende onderzoek is dat naar de biodiversiteit in voedselbos Ketelbroek.

Systeemondersteunend plantmateriaal

Om een gezond voedselbos te creëren in een omgeving en bodem die nog niet in de fase van successie is die noodzakelijk is voor bomen, wordt de aanplant vaak gecombineerd met pioniersbomen. Deze pioniers zijn noodzakelijk voor het goed aanslaan van het voedselbos en helpen de bodem te ontwikkelen van een bacterie gedomineerde bodem naar een schimmel gedomineerde bodem. Voor deze pioniers, ook wel systeemondersteunend plantmateriaal genoemd, wordt veelal gekozen voor streekeigen, inheemse soorten. Pioniers zijn gewenst in de windsingels en tussen de voedselproducerende bomen. Na verloop van tijd zullen deze pioniers weer uit het voedselbos worden verwijderd.

Exoten en invasieve soorten

In voedselbossen worden bomen en struiken geplant die veredeld zijn, zodat ze tot voedsel voor de mens kunnen dienen. Daarnaast worden deze cultivars aangevuld met inheemse wilde soorten, die het voedselbos systeem en de biodiversiteit ondersteunen. De inheemse, streekeigen wilde soorten worden over het algemeen toegepast in de windhaag of als markering van onderdelen van het terrein. Inheemse soorten zijn voedsel en habitat voor de inheemse fauna. De cultivars worden toegepast voor de voedselproductie.

Gewassen die in Nederland in de gangbare landbouw als voedsel voor mensen worden verbouwd, zijn allen exoten (mais, bieten, aardappels, granen, appels etc).

Er wordt door o.a. de WUR goed onderzocht of soorten en cultivars zich invasief gedragen. Deze staan op de lijst met invasieve soorten in voedselbossen en horen vanzelfsprekend niet thuis in een voedselbos. Ook wordt ten behoeve van voedselbossen de lijst van de NVWA geraadpleegd

Handreikingen n.a.v. landelijk en provinciaal beleid.

Gewascode 1940

Voedselbossen hebben een gewascode gekregen van het ministerie van LVVN (voorheen LNV): Voedselbossen worden daarmee gezien als een landbouwgewas. Dit in tegenstelling tot de term agroforestry. Agroforestry is een aanduiding voor een landbouwkundig systeem, waarbij houtige gewassen worden toegepast. Een voedselbos is dus een teelt binnen een agroforestrysysteem en kan prima worden gecombineerd met andere teelten of functionaliteiten.

Ecosysteemdiensten

Voedselbossen zijn vanaf 2025 opgenomen in de ecosysteemdienstenregeling. Daarmee kunnen voedselbossen met een minimale oppervlakte van 0,5 hectare worden opgevoerd in de gecombineerde opgave van agrariërs.

Bomen kappen

De soorten die worden toegepast in een voedselbos vallen wettelijk onder de vrijstelling van herplant- en meldingsplicht. Bomen die worden gebruikt voor de windsingel rond een voedselbosperceel of voor het ondersteunen van het systeem en het versnellen van de bos-ontwikkeling zijn veelal niet vrijgesteld van meldings- en herplantplicht.

Bomen- en bossenstrategie.

In de Drentse Bomen- en bossenstrategie zijn voedselbossen opgenomen als landbouwkundige activiteit, passend bij agroforestry en heeft de provincie vastgelegd ruimhartig om te gaan met het verstrekken van een vrijstelling voor meldings- en herplantplicht voor voedselbossen. Hiermee beoogt de provincie ruimte te creëren voor agrariërs om met voedselbossen te experimenteren.

Gemeentelijke overwegingen Ruimtelijke Ordening

Over het algemeen biedt de bestemming ruimte voor de ontwikkeling van voedselbossen, maar staan de landschappelijke, cultuurhistorische en archeologische waarden de aanplant van houtige gewassen in de weg. Deze belemmeringen gelden niet alleen voor voedselbossen, maar ook voor landschapselementen, voederhagen, agroforestry en hakhoutsingels. Hierbij een handreiking hoe naar bestemmingen en waarden gekeken kan worden.

Bestemming wonen

Aanplant van bomen, struiken en planten die in een voedselbos worden toegepast, kan vrij van vergunningsplicht worden gedaan op plekken met een woonbestemming. Het loket adviseert grondeigenaren om rekening te houden met de lijst met invasieve planen van de NVWA.

Agrarische bestemmingen

Voedselbossen kunnen worden gezien als een landbouwkundige activiteit, passend op gronden met een agrarische bestemming. Wij adviseren gemeenten om de aanleg van een voedselbos vrijgesteld van een

omgevingsvergunning toe te staan tot een grootte van 0,5 hectare én aangrenzend aan het woonperceel.

Bedrijfsmatig of hobbymatig voedselbos

Dit geldt zowel voor de bedrijfsmatige als de hobbymatige toepassing van voedselbossen. De hoge raad heeft op 23 oktober 2024 hierover een uitspraak gedaan. In deze specifieke casus is de gemeente en initiatiefnemer in het gelijk gesteld en is de verleende omgevingsvergunning voor het aanplanten van een voedselbos terecht verleend.

Bestemming natuur

Voedselbossen kunnen worden toegepast in natuurgebieden, wanneer ze gericht zijn op het versterken van de natuur en niet op het produceren van voedsel. In principe zou dan niet gesproken moeten worden over voedselbossen, maar over natuurontwikkeling of bufferzones of vogelbosjes. Door Landschapsbeheer Drenthe is een handreiking geschreven hoe deze 'voedselbossen' gezien kunnen worden.

Bestemming landschapsgrond

Enkele gemeenten kennen inmiddels deze bestemming. Landschapsgrond is een permanente wijziging van de bestemming van landbouwgrond naar extensieve, natuurinclusieve landbouw. Landschapsgrond is een tussenvorm tussen natuur en landbouw en kan worden ingezet. Voedselbossen passen zeer wel op deze bestemming.

Landschappelijke en cultuurhistorische waarden

De landschappelijke waarden 'Essen' en 'Beekdalen' worden vaak gezien als belemmering voor de aanplant van houtige gewassen. Een voedselbos kan deze landschappelijke waarden versterken, wanneer in het ontwerp de

landschappelijke waarden worden geaccentueerd. Dit kan bijvoorbeeld door een voedselbosrand te ontwerpen.

Waarde Archeologie

Wanneer er waarschijnlijkheid t.a.v. archeologische vondsten is, wordt in heel Drenthe beschreven dat de bodem niet dieper dan 0,3 meter geroerd mag worden (zonder omgevingsvergunning). Deze restrictie geldt voor het verplaatsen van grond, diepwoelen of graven van poelen en vijvers (wadi's). Vaak geldt het niet voor het aanbrengen van drainage.

Voor de waterhuishouding in een voedselbos is het veelal niet noodzakelijk om wadi's, poelen of vijvers aan te leggen. Voor het vergroten van de biodiversiteit kan het wel wenselijk zijn en voegt een wadi, vijver of poel veel toe. Dat de gemeenten hiervoor een aanlegvergunning vereist is terecht.

Daarnaast wordt in veel bestemmingsplannen aangegeven dat het verboden is (zonder omgevingsvergunning) om bomen te planten waarvan zeker is dat bij de oogst of verwijdering van de plant de bodem dieper dan 30 cm wordt geroerd.

Bomen hebben in potentie het vermogen om diep te wortelen, afhankelijk van de kwaliteit van de bodem, de waterdoorlaatbaarhgeid, de hoeveelheid zuurstof, het bodemleven en de grondwaterstand. In een optimale bodem bereikt een boom zijn optimale worteldiepte, maar dat wortelgestel heeft nooit de vorm, de diepte en omvang van de kroon. De meeste bomen wortelen breed (veel breder dan de boomkroon), maar niet diep. Storende lagen (ploegzool of keileem), verdichting in de bodem en de grondwatertrap (met een eventuele schijnspiegel) zorgen ervoor dat zuurstuf, water, nutriënten en bodemleven enkel in de bovenste 30-50 cm aanwezig is en de boom ook in dat gebied zijn wortels ontwikkelt.

Dit is veelal zichtbaar bij omgewaaide bomen. Alleen notenbomen, kaki en Pawpaw's maken een penwortel. Dit geldt dan voor de eik, de beuk, de walnoot en de tamme kastanje.

Ten behoeve van de aanplant van een voedselbos worden over het algemeen plantgaten gemaakt die niet dieper zijn dan 30 cm (1,5 spade diep). Wordt er wel dieper gegraven, dan geldt dat alleen voor de plek waar deze boom geplant wordt. Er is in voedselbossen normaal gesproken geen noodzaak om te diepwoelen, te diepploegen of de grond te keren. Is dat wel het geval, dan is het advies om daarover wel in contact te treden met de gemeente.

Waarom dit document

De huidige, nog vigerende bestemmingsplannen van gemeentes en de provincies bieden onvoldoende handvatten om recht te doen aan de ontwikkeling van voedselbossen en tegelijkertijd de landschappelijke, archeologische en cultuurhistorische waarden te beschermen. Niet alleen lopen voedselbossen aan tegen dit probleem, ook andere projecten (in uitvoering van de TBO's) ondervinden de belemmeringen zodra het om het aanplanten van nieuwe bomen gaat. Tegelijkertijd heeft elke provincie de opgave om *nieuw bos buiten NNN te realiseren in 2030 (Voor Drenthe gaat dit om 1700 hectare)*. Dit document beoogt de verschillende invalshoeken van voedselbossen te belichten en een handreiking te bieden aan overheden *hoe om te gaan met voedselbossen*. In de nieuwe omgevingsplannen/visies dienen voedselbossen en agroforestry systemen opgenomen te worden en dient de agrarische bestemming op landbouwgrond te worden geborgd. Beschouw voedselbossen en agroforestry tot die tijd als zijnde experimenteerruimte. In het geval van de aanvraag van een omgevingsvergunning omtrent aanleg of onderhoud voedselbossen met onderbouwde ecologische en eventueel sociaal(economische) toegevoegde waarde, zou de regel moeten zijn het verzoek niet te weigeren. De indiener van de aanvraag zou in het geval van een knelpunt op zijn minst een toelichting moeten kunnen geven bij het plan, waarbij dan gezamenlijk wordt beoordeeld hoe de gemeente de aanvraag wél kan ondersteunen.

Wat is de waarde van dit advies

De Vereniging Drentse Voedselbossen heeft via het loket veel kennis verzameld over voedselbossen, door de kennis over bodem, bodemgezondheid, successie, bodemontwikkeling, waterhuishouding en

plantgezondheid te bundelen. Het loket werkt samen met deskundigen uit landbouw, hydrologie, mycologie, voedselbosbouw, boomtelers en kwekers. Dit advies is tot stand gekomen na uitvoerig overleg met bovenstaande vakgebieden. Het advies kent geen juridische toetsing. Het advies moet gezien worden als een van de zienswijzen op voedselbossen en dient hopelijk ter inspiratie voor het opstellen van beleid, spelregels of een toetsingskader voor gemeenten. Met dit advies hopen wij bij te dragen aan de gemeente-overstijgende duidelijkheid en eenduidigheid voor inwoners. De AgroAgenda Noord-Nederland heeft een advies met dezelfde strekking betreffende Agroforestry ingebracht bij het NOLG.

Verwijzingen:

- Definitie voedselbos volgens de green deal voedselbossen
- De lijst met invasieve soorten opgesteld door de RVO
- De lijst met invalsieve soorten volgens NVWA
- Voedselbossen hebben gewascode 1940 uitgereikt door RVO voor agrarische gewassen
- Ecosysteemdienstenregeling in de GLB
- Vrijstelling van herplant- en meldingsplicht
- De Drentse Bomen- en bossenstrategie
- de biodiversiteit in voedselbos Ketelbroek
- De bestemming. Landschapsgrond
- Uitspraak van de hoge raad inzake een voedselbos als hobbymatige agrarische activiteit
- Handreiking voor voedselbossen (vogelbossen) in natuurgebieden door Landschapsbeheer Drenthe

Interessante aanvullende links:

- Voedselbossen in het omgevingsplan
- Wortels en wortelsystemen bij bomen
- Voedselbossystemen als vorm van agroforestry, factsheet voedselbossen

---

De Drentse Voedselbossen heeft een 'vereniging' als rechtsvorm met ANBI-status en dient een algemeen en maatschappelijk belang. De leden van de vereniging hebben Femmeke Huigens benoemd in de functie van directeur-bestuurder. Het wettelijk toezicht is belegd bij een Raad van Commissarissen.